

СТАНОВИЩЕ

От **доц.д-р Надежда Илиева**, секция „Икономическа и социална география“, департамент География, Национален институт по геофизика, геодезия и география при БАН, член на научното жури определен със заповед № РД-38-120/22.02.2022 г.

Тема на дисертационния труд: „Динамика и взаимовръзки на пазара на труда в България за периода 1989-2021 г. - количествени и качествени изменения“, представен за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“, по професионално направление 4.4. Науки за Земята (География на населението и селищата)

Докторант: Милен Георгиев Великов

Научен ръководител: доц.д-р Георги Костадинов Бърдаров

Нормативна уредба: Настоящата рецензия е разработена в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на СУ.

Милен Георгиев Великов е зачислен със заповед РД 20 – 1223/25.06.2021г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“, като докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Социално-икономическа география“ – Геолого-географски факултет по научно направление 4.4. „Науки за Земята“, и е отчислен с право на защита със заповед № РД 20-444/17.02.2022 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“. За научен ръководител на докторанта е определен доц. д-р Георги Бърдаров. Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на катедрата и е открита процедура за публична защита. Съгласно Заповед № РД 38-120/22.02.2022 г. на Ректора на „Св. Кл. Охридски“ е определен състава на научното жури. Спазени са всички изисквания в документацията.

Милен Великов е роден на 01.08.1982 г. Завършва бакалавърска степен „Икономика и организация на труда“ в УНСС – гр. София, магистратура „Икономика на човешките ресурси“ – УНСС, „Организационно поведение и консултиране на организацията“ – СУ „Св. Климент Охридски“, „Социална и организационна психология“ – НБУ. Участва в програма „Еразъм“ в Cardinal Stefan Wyszyński University – Варшава, професионална квалификация „Маркетинг и бизнес планиране“ – УНСС – Институт за следдипломна квалификация, Diploma in Human Resource Management – Chapter Institute of Personal Development UK, Global Career Development Facilitator (GCDF) – Job Tiger (Center for Credentialing & Education USA), The Art & Science of Coaching – Erickson College International. Трудовият му стаж е свързан със заемане на длъжности в областта на човешките ресурси – „Човешки ресурси“ – Actavis, мениджър „Човешки ресурси“ – Escopharm, експерт „Човешки капитал“ и кариерен консултант на студенти – Nobelix, директор „Човешки ресурси“ – Telelink Business Services, мениджър проекти – HR-bg, мениджър „Човешки ресурси“ – Credissimo, мениджър „Човешки ресурси и комуникация“ – Zentiva и мениджър „Хора и процеси“ – Dentios. Автор е на над 130 статии с фокус HR, кариерно ориентиране, мотивация, професионални ценности, управление на хора и др. във в. Капитал, Karieri.bg, Economy.bg, Forbes.com, сп.

Мениджър, сп. Bulgaria Business Review, сп. Човешки ресурси, сп. Фасилитис, сп. Business Lady, сп. Enterprise, сп. DEA, сп. Иконимика, сп. твоят Бизнес, сп. Инфодент, сп. Business Bglobal, Neftelimov.com и др.

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в обем от 287 стандартни страници. В структурно отношение се състои от увод, четири глави, заключение. Всяка една глава съдържа различен брой подзаглавия в зависимост от съдържанието и целта си. Дисертацията съдържа 24 таблици, 19 фигури, 54 приложения. Използвани са 195 научни източника (от които 10 на латиница) и 82 интернет източника. В разработката се дава ясна представа за съдържанието на труда, поставената цел, основните задачи, използваните методи и получените резултати. Приложенията и графичните материали отлично допълват и илюстрират основните аспекти от анализа. Структурата и съдържанието на отделните глави следват логичната последователност на изложението за постигането на поставената цел и разрешаването на формулираните четири задачи в увода.

Уводът е с обем 13 страници. В него е подчертана актуалността на темата, формулирани са обекта, целта, предмета и задачите на изследване в дисертационния труд. Смяната на политическия модел, настъпилите икономически, социални, културни промени в обществото, премахването на държавния монопол, смяната на собствеността, приватизацията, промяната в търговските взаимоотношения свързани с прехода, в естеството на взаимоотношенията между работещи и работодатели, както и влиянието на глобалните промени, които рефлектират върху характера на заетостта, формирането на пазара на труда, отрасловата заетост, и различните темпове, с които протича прехода в различните части на страната определят актуалността на темата на дисертационния труд. Обхванат е дълъг период от време, а именно 1989-2021 г., като акцентът е поставен върху подпериода 2011-2021 г. Като цел на дисертационния труд е определена изясняване на факторите, ролята на отделните участници и причините, които влияят на пазара на труда през периода 1989-2021 г., и формулиране на мерки, чрез които ситуацията на пазара на труда в България да се оптимизира в близко бъдеще.

Глава първа „Теоретико-методологически основи на изследването“ е с обем 58 страници. В нея е изяснена същността на труда, човешкия капитал, пазара на труда, трудовата заетост, начина по който влияят върху демографското поведение, условията и съществуващите ограничения за функционирането на конкурентен пазар на труда. Проследени са особеностите на пазара на труда след възникването на индустриалните революции до последната, която е свързана с интензивното използване на иновативни и интелигентни решения. Изяснена е ролята на мотива и мотивацията за труд, мотивационните теории и факторите, които провокират човека да работи и упражнява труд, което е от голямо значение при анализа на поведението на всички участници на пазара на труда. Изяснени са основните термини, институции и участниците на пазара на труда, същността на активната и пасивната политика в тази сфера. Направен е кратък преглед на развитието на пазара на труда и цялостната политико-икономическа

ситуация в страната от Освобождението, за да се изяснят някои от причините за сегашната ситуация. Описани са различни по своя характер количествени показатели използвани при анализа на пазара на труда и приложени в дисертационния труд, свързани с участниците в него, динамиката и отношения, които придават неговите количествени и качествени стойности на ниво индивид, група или общо за населението.

Глава втора „Основни етапи в динамиката и развитието на пазара на труда в България за периода 1989-2001 г.“ е с обем 42 страници. Направен е задълбочен анализ на отражението на политическите и икономическите трансформации в България за разглеждания период върху състоянието на икономиката и пазара на труда. Проследена е динамиката и тенденциите в изменението на броя на населението, естествения, механичния прираст, възрастовата, образователната и етническата структура и тяхното отражение при формирането на заетостта и безработицата. Тези промени са разгледани в контекста на извършващата се икономическа реформа, която разрушава модела на пълната, но неефективна заетост на работна сила. Проследени са промените в отрасловата заетост през призмата на институционалните, икономическите и стопанските реформи и цялостното реструктуриране на икономиката. Изяснени са както вътрешнополитическите фактори, които противодействат на по-бързото развитие на частната сфера (икономическата криза, бавните темпове на приватизация и реституция, организационното реструктуриране на земеделското производство, липсата на инвестиции и др.), така и на външнополитическите и тяхното отражение върху функционирането на пазара на труда в България.

Глава трета „Тенденции в демографското и икономическото развитие на България между преброяванията през 2001-2011 г. и тяхното отражение върху пазара на труда“ е с обем 30 страници. Направен е анализ на демографските и социално-икономическите процеси и тяхното влияние върху функционирането на пазара на труда в България. Особено внимание е отделено на годините преди и след присъединяването на страната към ЕС и промените, които настъпват в банковата сфера, реформите в администрацията и ключови обществени сектори, приватизационните сделки, бизнес средата, слабостите в провеждането на регионалната политика, данъчната политика, правосъдната система, световната финансова криза, инвестициите, състоянието на образователната система, и отражението им върху заетостта и икономическата активност в страната и отделните области. Приложени са различни демографски и социално-икономически показатели при оразмеряването на наблюдаваните процеси.

Четвърта глава „Динамика и взаимовръзки на пазара на труда за периода 2011-2021 г.“ е с обем 97 страници. Проследено е политическото развитие на страната, динамиката, конкурентноспособността, отрасловото/секторното развитие на българската икономика, структурата на вноса и износа, състоянието на финансовата система, в т.ч. и на банковия сектор, инвестициите, развитието на икономическите и индустриалните зони, като ключов компонент за икономическия прогрес на страната и стремеж към по-високи нива на заетост. Освен вътрешнополитическите са разгледани и състоянието на външната

среда, факторите, които благоприятстват или възпрепятстват инвестициите, които дават пряко отражение върху трудовата заетост.

Направен е задълбочен анализ на пазара на труда в България след излизане от икономическата криза от 2008-2010 г. Проследени са измененията на заетостта и безработицата по отрасли, икономически дейности, възраст, райони, вътрешнорегионалните различия, като наблюдаваните процеси са съотнесени с тези на ЕС. Динамиката във взаимоотношенията между основните участници на пазара на труда – работници, работодатели, синдикати през 2011-2021 г. е разгледана през призмата на личния опит и наблюдения. Като положителен момент при формирането на тези взаимоотношения е подчертано навлизането на различни международни компании, които допринасят за появата на по-добри практики в намирането, наемането, развитието и управлението на кадрите. Като причини за наблюдаваните процеси са изведени навлизането на интернет и процесите на дигитализация, финансовата криза от 2008 г., търговските войни между САЩ и Китай, наличието на международни санкции към Турция и Русия, различната динамика в развитието на страните от ЕС, пандемията от COVID 19. Към вътрешните фактори, които имат водещо влияние върху пазара на труда в България са изведени политическата несигурност в страната ни, изразени периоди с висока безработица, следствие невъзможността за бързо реструктуриране на икономиката ни, липса на по-голяма гъвкавост в подходите за работа на институциите с бизнеса и икономически сектори с осезаем глад за кадри, както и такива с липса на атрактивни условия за работа и съвременни мениджърски похвати, неадекватната образователна система и възможности за квалификация на кадрите и продължаващо обучение. Като положителен момент е посочено повишаването на предприемчивостта на българина, като една от основните причини са европейските субсидии за малкия и среден бизнес, чието основно изискване е управление на процеси, хора, капитали; навлизането на чуждите компании, увеличаване на аутсорсинг индустрията и контактните центрове и др.

С голям приносен момент е пета точка на четвърта глава, в която на основата на авторски изследвания, анкети и проучвания са анализирани мотивацията и удовлетвореността на работещите в България за периода 2011-2021 г., което е пряко свързано със социалната ефективност на пазара на труда. Изведени, анализирани и са степенувани по важност професионалните ценности на хората, които освен мотивацията, определят нивата на професионална етика и отношение към труда. Това изследване дава възможност за адаптация на методите на подбор и задържане на кадрите в България, възможностите за развитие на служителите и компанията. Изяснени са факторите, които оказват най-силно влияние при формирането на професионалните ценности, като е използвана извадка от 2581 анкетираните. Динамиката на тези процеси и водещите професионални ценности са разгледани между отделните поколения, а всяко едно от тях се отличава със своите поведенчески специфики и начин на мислене, което е следствие на времето, в което са се формирали, политическите и икономическите обстоятелства и обема на информация, с

което е оперирало всяко едно от тях. Проследени са факторите, които влияят върху нагласите и мотивацията на служителите за работа, Факторите, които влияят на даден човек да предпочете едно предложение пред друго са различни, за взимане на решение при смяна на работата, най-честите причини за отказ при получаване на оферта за започване, както и предпочитаните браншове за започване на работа в България за периода 2018-2021 г.

Положителни черти на дисертационния труд: времевия диапазон е продължителен и обхваща три десетилетия, динамиките и взаимодействията са разгледани през призмата на политическата, икономическата, демографската и психологическата действителност за този период; обхванати са всички участници в пазара на труда, проследени и са анализирани както глобалните, така и вътрешнорегионалните фактори, които влияят върху функционирането на пазара на труда; статистическите данни не са използвани самоцелно, а чрез техния анализ са изведени причинно-следствените връзки, които пряко влияят върху динамиката на пазара на труда; изключително ценно е проведеното анкетно проучване, което служи за извеждане на основните приложни приноси моменти.

Препоръчително е териториалните особености на разглежданите процеси да бъдат визуализирани в авторски картографски изображение.

Кои от необходимите условия в момента липсват на пазара на труда в България за да функционира конкурентно? Степенувайте ги по важност?

През кои години и в кои региони на страната след 1989 г. може да се каже, че пазара на труда функционира най-ефективно и защо? Като тук се има предвид не само икономическата, но и социалната и териториалната ефективност?

Формулираните четири научни приноса имат както теоретичен, така и практико-приложен характер. Те са точно и подробно дефинирани и отразяват постигнатото в дисертационния труд. Авторефератът е с обем от 59 страници. Той отговаря на изискванията и отразява постигнатите резултати.

Представеният дисертационен труд на Милен Георгиев Великов е актуален, дисертабилен и в завършен вид. От направения анализ и получените резултати в дисертационния труд е видно, че формулираната цел е успешно изпълнена. Смятам, че разработката е посветена на значим научен проблем от теорията и практиката, притежава необходимите качества и са постигнати значими научни резултати. **На това основание предлагам на уважаемото жури да присъди на Милен Георгиев Великов научно-образователната степен „Доктор“.**

Гр. София

13.04.2022 г.

Доц. д-р Надежда Илиева